

Освіта як агент формування гендерних ролей.

План:

1. «Прихований навчальний план» та його виміри.
2. Гендерна експертиза навчальних програм і підручників
3. Профорієнтація та вибір професії для юнаків та дівчаток.

Освітні установи разом з рештою агентів соціалізації визначають наші ідентичності, а також можливості особистого, громадянського і професійного вибору. Для позначення принципів ідентифікації такого роду в сучасній науковій літературі використовується поняття «прихований навчальний план». Дослідники, аналізуючи роботи Р.Хола, Б.Сендлера, М.Стабса, вказують на такі ознаки прихованого навчального плану: організація самої установи, включаючи гендерні відносини на роботі, гендерну стратифікацію професії вчителя, зміст предметів, стиль викладання. Вони стверджують, що ці вимірювання не просто виявляють гендерні стереотипи, але й підтримують гендерну нерівність, віддаючи перевагу чоловічому і домінантному та недооцінюючи жіноче й нетипове. «Прихований навчальний план» у школі вибудовує множинні відмінності — між жінками й чоловіками, між бідними й багатими, між білими й «кольоровими», між міськими й сільськими тощо. та частина цього підводного айсберга, що конструює стать через систему освіти, має назву гендерним виміром «прихованого навчального плану». Найважливіші структурні елементи: простір школи, ідеологія школи, система виховних заходів, ритуалів, свят; розподіл посад та науково-предметних профілів. Українські дослідники розглядають простір школи не стільки як фізичну, скільки як соціокультурну реальність у двох рівнях її функціонування: приписаний (визначається внутрішнім розпорядком закладу); створюваний («перевизначений» — найчастіше дітьми — «під себе» як результат встановлення над ним неформального контролю). Розмежовують зовнішній (прилегла територія, двір, стадіон тощо) і внутрішній (класи, коридори, зали та інше) простір. Дослідження засобами гендерного аналізу простору школи дає підстави стверджувати наявність

символічно закріплених «чоловічих» та «жіночих» територій. Прикладами на приписаному рівні є окремі кабінети з трудового навчання для хлопців і дівчат, окремі туалети, окремі переодягальні, інші механізми просторового розділення дітей за статтю (наприклад, вишиковування на початку уроку фізкультури, коли хлопців ставлять у стрій першими, а дівчат слідом — це неформальний механізм гендерної сегрегації, адже жодний нормативний документ цього не вимагає). Щодо створюваного рівня, то простір, який у школі традиційно «займають» хлопці, є значно більшим, аніж «простір дівчат»: останній зазвичай обмежується класами, рідше — час-типами коридору і двору. простір школи поділений на «дівчачі» і «хлопчачі» зони (і цей розподіл може бути навіть більш чітким, аніж у випадку з приписаним простором), де діти проводять перерви та позаурочний час. Гендерний режим (або «гендерний порядок») - це ієрархічно організована система субординації статей, що охоплює всі сторони соціального життя - приватне й публічне. Інший важливий аспект шкільного простору — це «настінний простір» (різноманітні стенди, інформаційні дошки, плакати, твори мистецтва тощо). Ідеологія школи може бути як формально визначеною (наприклад, сформульованою і закріпленою у статуті навчального закладу), так і більш прихованою, «невловимою», проте добре відчутною усіма як «те, що можна собі дозволити, а що — ні». Саме ідеологічна система змушує дівчат носити такий елемент шкільної форми, як сукня чи спідниця, нерідко при цьому забороняючи їм одягати брюки. До переважної більшості виховних заходів, шкільних ритуалів, святкових вечорів міцно «вмонтовані» патріархатні установки, які є перенесенням дорослого гендерного досвіду, страхів, комплексів, фантазмів до дитячої свідомості.

Статистика свідчить, що вчительська професія в Україні має переважно «жіноче» обличчя: у початковій школі жінки становлять 99 % викладацького складу, у середній і старшій — 85-90 % (у великих містах цей відсоток дещо більший, ніж у сільській місцевості). Показовим є те, що варто чоловікові прийти працювати вчителем, його кар'єра, як правило, розвивається значно

стрімкіше, аніж у будь-якої вчительки — від простого вчителя до завуча або директора школи, інструктора чи керівника відділу освіти тощо. «Вертикальна гендерна сегрегація»-це, коли жінки обіймають нижчі посади, отримують нижчу заробітну плату й мають гірші перспективи для кар'єрного зростання й розвитку, ніж чоловіки в цій же професії. Існує також «горизонтальна гендерна сегрегація» — це розподіл педагогів за науково-предметними профілями — так званими «жіночими» і «чоловічими» предметами. Перша когорта профілів — це вчителювання у початковій школі, викладання мов і літератур, етики, історії, культури і мистецтв, тобто, переважно «неточні» науки. Чоловіки-вчителі частіше викладають точні і (трохи рідше) природничі науки — математику, фізику інформатику, хімію, а також військову справу, трудове навчання (для хлопчиків) і фізичну культуру (спорт). До «жіночої сфери», відтак, належать шкільні предмети, що асоціюються скоріше з чуттєвістю й емоціями (література, музика, мистецтво) або з обслуговуючими видами праці. У радянські часи до «чоловічих» учительських спеціальностей належала також історія — предмет критично важливий для того, аби відтворювати провідну державну ідеологію. З розпадом же СРСР і зміною політико-ідеологічних пріоритетів держави історія поступово стає «жіночою» цариною в учительській професії.

Шкільні підручники є невід'ємною складовою навчального процесу, вони забезпечують опанування навчального матеріалу учнями, у тому числі і самостійно, та є елементами освітнього простору. У цьому сенсі вони є також і засобом відтворення гендерної нерівності в системі загальної середньої освіти, що проявляється у репродукуванні гендерних стереотипів у виховному процесі з сегрегацією за статтю та типовими проявами статевої поведінки (особистісні риси, розподіл доручень, різноманітні заходи зі статево стереотипним розподілом ролей); у відтворенні шаблонного уявлення про розподіл ролей як на рівні домашнього господарства, так і в професійній діяльності та соціальній активності; у гендерній стереотипності, а інколи навіть дискримінації, відображеній у навчальних програмах та підручниках

(мовний андроцентризм, зображення людини через чоловічі образи, «чоловічі» та «жіночі» сфери соціальної активності та статуси чоловіків і жінок); у наголошенні на значущості певних предметів для хлопців чи для дівчат, у поділі особистісних рис за статтю, конструюванні «жіночого» або «чоловічого» щастя тощо. Підручники також є структурним компонентом «прихованого навчального плану». Тому аналіз та гендерна експертиза навчальних програм і підручників, що «має на меті віднайти у текстових та позатекстових матеріалах підручника (ілюстрації, методичний апарат, апарат орієнтування) вияви дискримінації за ознакою статі (гендерні стереотипи, андроцентризм, сексизм тощо) та надати рекомендації щодо їх усунення» є невід'ємним аспектом педагогічного гендерного дослідження. Дослідниці Т.Дороніна та В.Іванова відзначили, що за наявності правової бази здійснення гендерної експертизи навчальної літератури, на жаль, процедуру експертизи не урегульовано, а методика її проведення потребує доопрацювання та узагальнення .

Існують соціальні стереотипи у виборі професії, серед яких гендерні стереотипи є одними з найважливіших. Так, в суспільстві домінують уявлення про типово чоловічий образ професії, що включає в себе набір рис, пов'язаних з професійною компетенцією, раціональним мисленням і активною життєвою позицією, а також типово жіночий – з соціальними і комунікативними навичками, душевною теплотою і емоційною підтримкою. Тому, незважаючи на декларування «рівних можливостей» для чоловіків і жінок в оволодінні тією чи іншою професією, стереотипні уявлення в нашій країні про «чоловічі» або «жіночі» спеціальності досі переважають серед значної частини населення. Вибір професії є складною комплексною проблемою, суть якої полягає у свідомому виборі життєвої позиції, що стане основною при виборі способів розв'язання тих чи інших проблем. Одним із важливих напрямків полегшення професійного самовизначення абітурієнтами вищих навчальних закладів є розвиток і вдосконалення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками загальноосвітніх шкіл, що передбачає формування у них знань про зміст та

умови професійної діяльності, правильні уявлення про вимоги до психофізіологічних та особистісних якостей людини, уникнення будь-яких стереотипів при виборі майбутньої професії.

З цього тексту можна зробити наступні висновки:

Освітні установи, разом з іншими агентами соціалізації, відіграють важливу роль у формуванні наших ідентичностей та визначенні можливостей особистого, громадянського і професійного розвитку.

У сучасній науковій літературі існує поняття "прихований навчальний план", який відображає множинні відмінності і стереотипи, такі як гендерні, і впливає на формування стереотипних уявлень.

Статистика підтверджує, що в Україні вчителська професія переважно асоціюється з жіночим обличчям, що призводить до "вертикальної" і "горизонтальної гендерної сегрегації", обмежуючи жінок у кар'єрному зростанні та обранні предметних профілів.

Шкільні підручники є складовою "прихованого навчального плану" і можуть впливати на формування гендерних стереотипів.

Аналіз та гендерна експертиза навчальних програм і підручників є важливими для виявлення та усунення дискримінації за ознакою статі.

Соціальні стереотипи, зокрема гендерні, впливають на вибір професії, існують уявлення про типово чоловічі та типово жіночі професії, що може призводити до нерівності в розподілі робочих місць та до нерівних можливостей для чоловіків і жінок в різних сферах діяльності.

В одній із праць М. Cohen наголошує : «Реальне звільнення не є простою можливістю вибрати між набором альтернатив. Свобода – це можливість

створювати доступний вибір, альтернативи, внаслідок чого ми можемо вибирати». Такий вибір повинен бути доступним усім в однакових умовах — і молодим жінкам, і молодим чоловікам.

Посилання:

1. Jackson, P.W. Life in Classroom. N.Y., Holt, Rinehartand Winston. 1968.
2. Буц К., Поповкіна А. «Hidden Curriculum» та дослідження його основних складових. Наукові записки молодих учених. 2021. № 8.
URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1913/pdf>
3. Голованова Т. Методологічні підходи та методи дослідження гендерних питань в освіті. Гендерна парадигма освітнього простору. 2015. № 1. С. 14–16.
4. Дороніна Т., Іванова В. Гендерна експертиза навчальної літератури: нормативно-правовий аспект. Гендерна парадигма освітнього простору. 2017. № 5. С. 21–26.
5. Малахова О.А., Марущенко О.А., Дрожжина Т.В., Коробкіна Т.В. Теоретико-методологічні засади гендерної експертизи підручників. Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів [посібник] / За заг. ред. О. М. Топузова, Н.Б. Вяткіної. Київ, Педагогічна думка, 2016. С. 48–56.
6. Марущенко О. А. «Прихований навчальний план» сучасної школи: методологія та структурування предмету дослідження. Гендер-PRO: Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції студентства й наукової молоді. Харків, 2013. Вип. 1. С. 57–64.
7. Марущенко О., Плахотнік О. Гендерні шкільні історії. Харків, Монограф. 2012. 88 с.
8. <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/konkursniy-vidbir-proektiv-pidruchnikiv-dlya-uchniv-9-klasu-znz/vysnovky-antydyskryminatsijnoi-ekspertyzy/>
9. <https://core.ac.uk/download/524149991.pdf>
10. https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/gender_u_vybori_profesiyi_16.11.pdf

